

НЕЗАЛЕЖНА ЦЕРКВА ЯК ФУНДАМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

AN INDEPENDENT CHURCH AS THE FOUNDATION FOR ENSURING THE POLITICAL INDEPENDENCE OF UKRAINE

Мельничук І.В.,

orcid.org/0009-0006-8745-1542

аспірант кафедри політичних наук

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Дана стаття присвячена аналізу процесу становлення автокефальної Української Православної Церкви та її ролі у формуванні національної ідентичності та державності України. Незалежна церква виступає важливим соціальним інститутом, що сприяє зміцненню соціальної стабільності, консолідації громадян та підвищенню довіри до державних інституцій. Створення незалежної церкви для нашої країни завжди було і залишається не лише релігійною, а й державотворчою необхідністю, оскільки православ'я є визначальним фактором релігійної ідентичності більшості населення.

У дослідженні простежується історія формування Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП), яка стала ключовою платформою для досягнення автокефалії та об'єднання православних громад. Важливу роль у цьому процесі відіграв митрополит Філарет, який поєднував релігійні ініціативи з державотворчою стратегією, сприяючи формуванню суспільного запиту на незалежну церкву та консолідації українського суспільства навколо національної ідеї. Водночас, Російська православна церква (РПЦ) мала значний вплив на хід подій, прагнучи зберегти контроль над українським православ'ям та перешкоджаючи об'єднанню православних юрисдикцій.

У статті наголошується на важливості взаємодії між державою та церквою: підтримка процесу автокефалії державною владою забезпечила баланс між свободою віросповідання та необхідністю гарантування національної безпеки. Отримання Томосу від Вселенського Патріархату надало Православній Церкві України (ПЦУ) канонічну легітимність і стало вирішальним кроком у забезпеченні духовної незалежності країни та зміцненні її міжнародного авторитету.

Автокефалія Українського православ'я стала можливою в результаті складної взаємодії політичних, правових та релігійних факторів. Створення ПЦУ стало інструментом державотворення, сприяло консолідації суспільства, зміцненню національної безпеки та формуванню сучасної української ідентичності, продовжуючи залишатися в динамічній взаємодії з внутрішніми та зовнішніми геополітичними викликами.

Ключові слова: Українська православна церква, автокефалія, Православна церква України, УПЦ КП, УПЦ МП, Філарет, релігійна незалежність, державотворення, міжцерковний конфлікт, релігійна легітимність.

This article is devoted to the analysis of the process of establishing the autocephalous Ukrainian Orthodox Church and its role in shaping Ukraine's national identity and statehood. The independent church serves as an important social institution that contributes to strengthening social stability, consolidating citizens, and increasing trust in state institutions. The creation of an independent church for our country has always been and remains not only a religious but also a state-building necessity, since Orthodoxy is a defining factor of the religious identity of the majority of the population.

The study traces the history of the formation of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate (UOC-KP), which became a key platform for achieving autocephaly and uniting Orthodox communities. An important role in this process was played by Metropolitan Filaret, who combined religious initiatives with a state-building strategy, contributing to the formation of public demand for an independent church and the consolidation of Ukrainian society around the national idea. At the same time, the Russian Orthodox Church (ROC) exerted significant influence on the course of events, seeking to maintain control over Ukrainian Orthodoxy and hindering the unification of Orthodox jurisdictions.

The article emphasizes the importance of the interaction between the state and the church: the support of the autocephaly process by state authorities ensured a balance between freedom of religion and the need to guarantee national security. The receipt of the Tomos from the Ecumenical Patriarchate granted the Orthodox Church of Ukraine (OCU) canonical legitimacy and became a decisive step in ensuring the spiritual independence of the country and strengthening its international authority.

The autocephaly of Ukrainian Orthodoxy became possible as a result of the complex interaction of political, legal, and religious factors. The creation of the OCU became an instrument of state-building, contributed to the consolidation of society, the strengthening of national security, and the formation of modern Ukrainian identity, while continuing to remain in dynamic interaction with internal and external geopolitical challenges.

Key words: Ukrainian Orthodox Church, autocephaly, Orthodox Church of Ukraine, UOC-KP, UOC-MP, Filaret, religious independence, state-building, interchurch conflict, religious legitimacy

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації політичної системи України релігійний фактор набуває все більшого значення як складова публічної політики та національної безпеки. Міжконфесійні відносини, особливо серед православних церков, виходять за межі суто духовної сфери, оскільки безпосередньо впливають на суспільну стабільність, державотворчі процеси та міжнародні відносини.

Наявність незалежної (автокефальної) церкви сприймається не лише як результат канонічної еволюції, а й як важливий маркер політичної суб'єктності держави. Від початку незалежності України актуальним постало питання формування власної автокефальної церкви, яка б забезпечила духовну незалежність країни, консолідувала суспільство та сприяла утвердженню національної ідентичності. Розділення українського православ'я на кілька юрисдикцій, вплив Російської православної церкви та конфлікт між УПЦ КП і УПЦ МП ускладнювали процес об'єднання та легітимації єдиної Помісної церкви. Складність проблеми зростає через тісну взаємодію церкви та держави, необхідність балансу між свободою віросповідання та національною безпекою, а також через геополітичні виклики, пов'язані з зовнішнім впливом на українське православ'я. Цей комплексний контекст зумовлює необхідність системного дослідження механізмів створення і утвердження автокефальної церкви, її ролі у державотворенні, формуванні національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження підкреслюють складність процесу створення незалежної української церкви та взаємозв'язок релігійної й державної сфер. Значну увагу приділено ролі УПЦ КП, УАПЦ та УПЦ (МП) у формуванні церковного середовища, процесу здобуття автокефалії та впливу зовнішніх чинників, зокрема Російської православної церкви. У працях В. Боднарєнка, В. Кушнірчука, В. Єленського, О. Сагана, Ю. Чорноморця, Л. Филипович, С. Здіорука та М. Палінчака аналізуються як історичні передумови, так і сучасні механізми взаємодії держави і церкви, вплив на національну ідентичність та безпеку. Дослідження останніх років особливо фокусуються на геополітичних аспектах, ролі Томосу та формуванні Православної церкви України (ПЦУ) як незалежної інституції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок, досі залишаються невирішеними питання:

- практичні механізми ефективного міжцерковного діалогу та формування спільної «української» моделі православ'я;
- наслідки паралельного існування двох юрисдикцій (ПЦУ та УПЦ МП) для національної безпеки та суспільної консолідації;

- роль релігії у протидії зовнішньому впливу (зокрема російській гібридній агресії) та формуванні національної ідеології.

Вказані аспекти потребують більш системного аналізу, щоб зрозуміти, як взаємодія держави, церкви та міжнародного православ'я впливає на сучасну церковно-політичну ситуацію в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у комплексному дослідженні процесу створення і розвитку незалежної української православної церкви з урахуванням історичних, політичних, релігійних та геополітичних чинників. Завдання включають:

1. Проаналізувати роль УПЦ КП, УАПЦ та УПЦ (МП) у формуванні української автокефальної традиції.
2. Визначити соціально-політичні та безпекові наслідки паралельного існування різних православних юрисдикцій в Україні.
3. Оцінити значення ПЦУ для консолідації українського суспільства та формування національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Релігійні організації функціонують як самостійні частини суспільства, взаємодіючи з державою у межах закону. Вони не беруть прямої участі в політиці, проте суттєво впливають на зміцнення довіри до влади, формування суспільних цінностей та підтримку державної незалежності. Церква є особливим суспільним інститутом, який має власну структуру, ієрархію, правила та впливає на життя людей.

Православ'я протягом багатьох століть було одним із головних чинників, який формував самоідентичність населення українських земель. Після здобуття незалежності України почався рух до національного й духовного відродження.

Питання створення власної незалежної церкви стало особливо гострим. Важливу роль у цих процесах відіграв особисто митрополит Філарет [1, с. 7]. Створення Української православної церкви Київського патріархату стало для нього етапом утвердження як впливового діяча не лише в релігійній, а й у суспільно-політичній сфері. Він виступив ініціатором створення альтернативного центру церковної влади, який мав змінити баланс сил у православному середовищі.

Очільник УПЦ митрополит Філарет розумів, що після 1990 року Київська церква отримала нові можливості для розвитку. Проте повною мірою скористатися цими можливостями тоді не вдалося. Ставши патріархом, Філарет чітко визначив головну мету – об'єднання українських церков і здобуття автокефалії. Це була не лише релігійна, а й державницька позиція.

Після розпаду СРСР і появи незалежних держав природно постало питання створення власних незалежних церков. У 1991 році Філарет відкрито

заявив про курс на автокефалію Української православної церкви і послідовно дотримувався цієї позиції в наступні роки. Він пояснював це просто: раніше існував СРСР і єдина Російська православна церква, а після здобуття незалежності Україна має право на власну церкву[2].

Однак єпископат УПЦ не підтримав дану ідею. Натомість був скликаний Харківський собор, де утворили паралельну структуру Українську Православну Церкву у єдності з московським патріархатом. Це призвело до тривалого і болісного розділення українського православ'я.

Водночас Росія намагається зберегти Україну в межах свого релігійного впливу, вважаючи її важливою частиною власного простору. Російська православна церква часто протидіяла спробам об'єднання українського православ'я, а підпорядкована їй церковна структура в Україні використовувалася як інструмент впливу на суспільство, зокрема через інформаційну та ідеологічну діяльність.

Одним із головних моментів у цьому процесі стала боротьба за визнання. Українська православна церква Київського патріархату намагалася отримати підтримку суспільства і держави, тоді як Українська православна церква Московського патріархату акцентувала на збереженні канонічного визнання у світовому православ'ї через РПЦ. У результаті виникла ситуація «подвійної легітимності», коли існували два різні типи визнання церковне і суспільно-політичне, що й спричинило тривалий конфлікт. Конфлікт між церквами поступово закріпився через створення окремих структур і організацій, а також проявлявся у конкуренції за вплив на людей і державу.

УПЦ КП під керівництвом Патріарха Філарета робила акцент на національній ідеї, що допомагало їй бути частиною процесів державотворення. Натомість УПЦ МП зосереджувалася на канонічності та дотриманні традицій і церковних правил.

Російська православна церква неодноразово декларувала наміри подолати церковний розкол в Україні; проте її фактичні дії суперечили цим заявам. Поява в Україні єдиної незалежної православної церкви, здатної отримати визнання світового православ'я, у РПЦ розцінювалася як загроза її позиціям. Відтак рішення РПЦ були спрямовані не на подолання розколу, а на збереження власного впливу та запобігання повній незалежності українського православ'я. Як слушно зазначає В. Єленський, «керівництво РПЦ [...] беззастережно відкидало саму можливість усамостійнення Української Православної Церкви і наполягало на особливому значенні її перебування в підпорядкуванні Московській патріархії» [3, с.406].

Попри це, протягом усіх років незалежності українські церкви не припиняли спроб об'єднання

канонічним шляхом. Їхньою головною метою було створення єдиної церкви з незалежним статусом.

Українська держава також розуміла важливість своєї незалежної церкви. Взаємодія держави і церкви в Україні стала важливою частиною політичного процесу і впливала на відносини між конфесіями. Хоча православні церкви прагнули об'єднання, на жаль самостійно вони цього досягти не змогли. Українська модель державно-церковних відносин формально передбачає відокремлення церкви від держави, але на практиці вони тісно взаємодіють.

УПЦ КП була головною силою, яка просувала ідею незалежної української церкви. Її діяльність допомогла сформуванню суспільний запит на автокефалію та підготувати основу для створення нової церковної структури. Водночас реалізувати цей проєкт вдалося лише за активної участі держави.

У підсумку, отримання автокефалії та створення Православної церкви України стало важливим етапом змін у релігійному житті країни. Це був не тільки церковний процес, а й складний політичний проєкт, у якому взаємодіяли держава, церква та міжнародні партнери.

Питання автокефалії на державному рівні активно просував Віктор Ющенко. У 2008 році під час святкування 1020-річчя Хрещення Русі, на якому був присутній Константинопольський патріарх Варфоломій, який закликав до об'єднання українських православних. Обговорювалася різні сценарії отримання надання автокефалії Україні, однак тоді досягти результату не вдалося[4].

У суспільстві з року в рік поступово зростала підтримка ідеї незалежної церкви. З утвердженням державності все більше громадян схилилися до автокефалії, що підтверджують численні соціологічні дослідження. Після початку російської агресії у 2014 році рівень довіри до УПЦ МП помітно знизився, що ще більше посилювало запит на незалежну українську церкву.

За президентства Петра Порошенка питання автокефалії стало частиною державної політики. Воно розглядалося як спосіб зміцнення національної ідентичності, зменшення зовнішнього впливу та консолідації українського суспільства. Ключовим етапом у реалізації ідеї автокефалії стало отримання Томосу від Константинопольського патріархату, що надало новій церкві канонічну легітимність. Це рішення мало не лише релігійний, а й геополітичний вимір: воно вплинуло на баланс сил у світовому православ'ї та вивело українське православ'я на міжнародну арену[5].

Створення Православної церкви України спричинило значні зміни у конфесійному просторі: частково об'єдналися раніше розділені юрисдикції, змінилося співвідношення впливів між церков-

ними структурами. Водночас міжконфесійні суперечності не зникли, а набули нових форм. Як можна було припустити «УПЦ різко негативно відреагувала на об'єднавчі тенденції в українському православ'ї та появу ПЦУ й отримання нею Томосу» [6, с.20].

Утвердження ПЦУ водночас є символом духовної незалежності української держави. Найбільша православна структура в Україні УПЦ (МП) досі перебуває під впливом РПЦ і не може наважитися на розрив з Москвою [7]. Російська влада постійно використовує релігійний чинник для поширення ідеології «русского міра» на пострадянському просторі. Через це, незважаючи на політичний суверенітет, свідомість багатьох українських віруючих ще й досі перебуває під впливом кремлівської пропаганди, яка подається під виглядом православної риторики.

У цьому контексті створення ПЦУ слід розглядати як історичний здобуток України на шляху «протидії русифікації українців та нав'язуванні їм московської ментальності» [8, с. 64]. Автокефалія українського православ'я стала природним доповненням політичної незалежності країни та важливим чинником національної безпеки. Однією з головних функцій ПЦУ є сприяння формуванню сучасної національної ідентичності, яка визначатиме майбутній розвиток держави.

У нинішніх умовах війни проти Росії саме ПЦУ виступає тією церквою, яка захищає українські національні інтереси та підтримує національну безпеку. Якби не створення в 1990-х роках УПЦ КП і УАПЦ, які стали основою для майбутньої ПЦУ, зараз більшість українців підпадала б під вплив УПЦ МП. Під час війни московський патріархат, діючи в Україні через УПЦ МП, виступає не лише релігійним інститутом, а й політичним агентом впливу, здійснюючи руйнівні дії на українське суспільство засобами релігії системно посилюючи сепаратистські настрої, що підривають національну єдність і безпеку [9, с. 368].

Українська держава відстоює право на існування незалежного українського православ'я, вільного від зовнішнього контролю. Складність посилює наявність двох паралельних православних юрисдикцій в Україні, що стає джерелом конфліктів у суспільстві. Протистояння між різними православними юрисдикціями в Україні відображає конкуренцію впливів між Україною і Росією. У цьому сенсі підтримка державою проєктів, що посилюють незалежність українського православ'я, набуває стратегічного значення.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Незалежність української православної церкви є невід'ємною складовою державної та національної самобутності України. Процес здобуття автокефалії, який розпочався з діяльності УПЦ КП та УАПЦ, став логічним продовженням політичної незалежності країни та важливим чинником національної безпеки.

Для сучасної України існування незалежної церкви є важливим оскільки це питання національної безпеки, об'єднання громадян, утвердження української ідентичності та підвищення авторитету держави у світі. Водночас поділ українського православ'я на кілька гілок заважає досягти єдності. Автокефальна церква є складовою загальної структури держави і в умовах війни росії проти України її роль у підтримці та зміцненні державності особливо важлива.

У сучасних умовах безпекових викликів, зокрема гібридних, релігійний фактор набуває суттєвого політичного значення. Залежні релігійні структури можуть виступати каналами зовнішнього впливу на внутрішню політику, створюючи потенційні загрози національній безпеці. Натомість інституційна незалежність церкви підвищує стійкість держави, зменшує ризик зовнішньої політичної інтервенції та забезпечує стабільність державних інститутів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко В. Д., Висоцька Т. М., Кушнірчук В. А. Автокефалія православних в Україні: головні актори в контексті історичної драми кінця ХХ-початку ХХІ століть. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип.1. С. 4-14. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.1>
2. Патріарх Філарет. Неромантичний герой. Дзеркало тижня: веб-сайт. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/patriarkh-filaret-neromantichnij-heroj.html> (дата звернення: 24.03.2026).
3. Єленський В. Є. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2013. 504 с.
4. Варфоломій закликав до єднання церков. *BBC News Україна*: веб-сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2008/07/080726_baptism_ukr_is (дата звернення: 24.03.2026).
5. Порошенко назвав автокефалію і Томос питаннями нацбезпеки. *Укрінформ*: веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2591918-poroshenko-nazvav-avtokefaliu-i-tomos-pitannami-nacbezpeki.html> (дата звернення: 20.03.2026).
6. Филипович Л. О. Небезпека внутрішньоправославного конфлікту в Україні для міжхристиянських відносин. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 2. С.19-25. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.3>

7. Петрущак І. Головна цінність – це розрив з Москвою, – інтерв'ю з Юрієм Чорноморцем. *Духовний Фронт України*: веб-сайт. URL: <https://df.news/2023/06/18/holovna-tsinnist-tse-rozryv-z-moskvoiu-interv-iu-z-iuriiem-chornomortsem/> (дата звернення: 24.03.2026).

8. Саган О. Н. Сучасне православ'я в Україні: «розмосковлення» історії та перспективи розвитку. Тернопіль: Видавництво «Крила», 2025. 224 с.

9. Здіорук С., Палінчак М. Вплив московського патріархату на національну ідентичність у контексті війни росії супроти України. *Україна дипломатична*. 2022. Вип. XXIII. С. 366–377.

Дата першого надходження статті до видання: 30.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.05.2026